

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הנשר באגדה ובפולקלור

במקרא מתואר הנשר: גדול הכנפים, ארך האבר, מלא הנוצה (יחזקאל יז, ג), והוא גם אחד מארבע החיות שבמרכבה, שחזה יחזקאל. אולי מכאן ייתוסו בפי בעלי אגדה כמלך החיות (חגיגה יג).

ארבע חיות המרכבה שבמקרא שימשו מקור למאמר אחר, שלפיו חילקו ביניהם את העולם, ולכל אחת מהן נקבע תחומו: „ארבעה גאים הם: גאה שבעופות — נשר, גאה שבבהמות — שור, גאה שבחיות — אריה, גאה ושכולם — אדם, וכולן נטלן הקב"ה וחקקן בכסא הכבוד“ (שיר השירים רבה ג).

במצרים העתיקה היה פולחן הנשר אחד הפולחנות החשובים ביותר. בחותמת, שמוצאה מן התקופה החיקסוסית, רואים אריה כורע, ולשונו משורבבת החוצה, ועל גבו עומד נשר. סמל זה מעיד על המאבק בין שני עולמות: עוף השמים וחית הארץ, מלחמה המסתיימת בניצחון הנשר והשמימי על חית הטרף שבארץ.

קלות מעופו של הנשר נזכרת מספר פעמים במקרא. מקבילים לו סיפורי אגדה מן הזמן שאחר המקרא על הנשר כעוף על-טבעי, המגיע במעופו למקומות, שאין בעל-חיים

אחר יכול להגיע. באמצעותו הגיע שלמה המלך למקומות רחוקים, ובדומה לו עברו נמרוד ואלכסנדר מוקדון מרחקים וגובה. בעזרת ארבעה נשרים עולה נשמתו של אדם הראשון השמימה (ספר אדם וחוה, לג) וכדומה.

התיאור על קלות מעופו של הנשר שימש דימוי לזריזות בעלי-חיים אחרים, והושאל גם לשם זיכרון האדם לעבודת הבורא.

הנשר, בניגוד לעורב, נחשב לעוף רחמני. אבל בשעה שהבריות חוטאות, מופיע הנשר כאכזר ובעל נקמה להענישם: „ובשרם ייאכל על ידי הנשר וחיות פרא של הארץ“ (חזון הסיבילות ג, תרמד). אחדות זו שבין הנשר וחית הפרא לשם השמדת הרשעים באה כדי לציין את חומרת העונש ולהדגיש, כי משרתי עליון יחד עם יצורי מטה כולם מוכנים לנקום את נקמת ה' ממפירי מצוותיו. יתר על כן, בספר אפוקריפי אחר משתף הנשר פעולה עם עופות טורפים אחרים: הדיות והעורבים לשם השמדת הצאן (חנך א' פרק צ). אגב, יש לזכור את המיתוס על פרומיתוס, שנענש על הורדת האש, ונשר היה מנקר יום יום את קרביו.

לעומת זאת מוטלת על הנשר משימה חשובה בשעת הגאולה, באחרית הימים — כשליח מבשר. ברוך מספר בחזונו: „ואכתוב שתי איגרות האחת שלחתי ביד נשר אל תשעת השבטים וחצי... ואדבר אליו: אותך עשה עליון אשר תהיה גבוה מכל עוף (חזון ברוך א' עז, כ—כא).“

תכונה אחרת המיוחסת לנשר היא הנדיבות. ר' יהודה אריה ממודינה מתארו כנדיב שבעופות. אפילו יהיה רעב

מאוד, יניח חצי ממאכלו לשאר העופות (צמח צדיק, ערך
"נדיבות").

ברשימה קצרה זו לא מיציתי את כל הסגולות,
שייחסו לנשר באמונות העמים ובסיפוריהם, מהן טבעיות,
ומהן על-טבעיות. ובדומה לדברי חז"ל הוא נראה כמלך
העופות אצל עמים רבים.

המימרות המובאות כאן הן רק חלק זעיר מן האוסף
שברשותי על העוף הזה, וטיפה מים-המימרות על נושא
"בעלי-חיים", שמספרן ב"אוצרי" מגיע לאלפים.

אין הנשר טורף זבובים

(ג' אלקושי, "אוצר פתגמים לטיניים")

אין הנשרות מטילות ביצים בעונה שנמצאות בה חיפושיות

(משלי איסופוס")

אל לחיפושית לדון על מעופם של נשרים

(א' קוצר, "הדם מפציע שחר")

אל ראש ההר מגיע או הנשר או התולע

(י' טברסקי, "רום ותהום")

אל תעלה על כנף זבוב כדי לצוד נשר כסיל

(מ' עזיו, "משלי עם ספרדיים")

אם ילך הנשר רגלי, ירמסוהו כתולעת

(ש' בן-ציון, "כל כתבי")

באשר החלל שם יקבצו הנשרים

(מתיה")

דמיון העושר — נשר; אם היום תפשהו בידים, מחר יעלה

לו כנפים (ר"י אלחריזי, "תחכמוני")

הזמן ישלח הזכוב ויתן הנשר בכלוב

(„בן המלך והנזיר“)

הזמן כנשר ואני אפרוח

(טודרוס אבילעפיה, „גן המשלים“)

הטוב שבמלכים — הדומה לנשר מוקף פגרים, ולא לפגר מוקף נשרים
(„כלילה ודמנה“)

היום כנשרים יעלה אבר ומחר בקבר

(קלוגימוס, „אבן בוחן“)

הנשר אם חפץ לאכול, יכול הוא רק ברדתו אל האדמה

(י"ל פרץ, „משל ודמיון“ ב)

הנשר בחשבו יעלה רום הלוא ימרטו ראשו ושערו

(טודרוס אבילעפיה, „גן המשלים“)

הנשר הגדול רב הנוצה ילכדהו ציד הרמאי, והדוכיפת והעטלף
אין דורש ואין מבקש
(קלוגימוס, „אבן בוחן“)

תרפה לנשרה לגווע בכלוב צידיה המזהב

(ד' שמעוני, „שירים“ ב)

טוב כי אראה בפי העורבים פגרים של חזייה... מראותי
את העורבים בכלכלם נשרים, מראותי נביא זקוק לחסדי
בני העורב
(ז' שניאור, „שירים“ ב)

טוב לי כי בני נשר ינקרוני יטרפוני ישימוני ללעג ולקלס כל
הימים משבת בשלווה עם המטומטמים

(ד' שמעוני, „בשבילי הביבר“)

כזוב אומר אל נשר „עוף אלמדך“, כן יועץ לאיש מגדול
העצה שומע
(ג"ה ויזל, „שירי תפארת“)

כל עושר בלי כושר סופו לעוף כנשר

(ר"י אחריו, "תחכמוני")

לא יחרדו הנשרים מקול הצפרים

(ר"י אחריו, "תחכמוני")

לא לנשר לצוד זבובים

(י' טברסקי, "רום ותהום")

לא מהיות נשר יכבדוני, כי באשר ידמו כי להיות נשר חדלתי

(ד' שמעוני, "בשבילי הביבר")

למומי רעיני — עין נשר לנו

(י"ל גורדון, "משלי יהודה")

מעולם לא שב נשר פצוע למות בקנו

(ז' זבוטינסקי, "שמשון")

מרפרפים על פני החיים לא כעיט על הפגרים, כי אם כנשר

על גוזליו (א' שטיינמן, "במערת המכפלה")

נשר גאה חפשי יצרח ולמרום ימריא

(ד' שמעוני, "שירים" א)

נשר זה מחדש כנפיים ונוצה משנה לשנה

(רש"י, תהלים קג)

נשר כשמזקין חוזר לנערותו

(רש"י, תהלים קג)

נשר קצוץ כנפים ודל גאה — יגון וכעס מנת כוסם

(יהושע שטיינברג, "משלי יהושע")

עד שהנשר לא מת מרעב, נזדמנה לו נבילה

(ח' הזו, "יעיש" א)

עלי שלוש ירגו לבבי: לנשר נמרטו כנפי גאווה, וכנפי הזבוב

(בן המלך והגזיר)

עליו פרושים...